

STRUČNÁ HISTORIE STÁTŮ

KLADSKO

František Musil

Město Kladsko okolo roku 1500 (?)

S T R U Č N Á H I S T O R I E S T Á T Ů

Kladsko

FRANTIŠEK MUSIL

NAKLADATELSTVÍ LIBRI, PRAHA 2007

Poděkování

Knihu věnuji manželce Ireně, bez jejíž podpory a pochopení by tato publikace nevznikla.

Práce o dějinách Kladska, přinášející i mnohé aktuální turistické informace, by nemohla vzniknout bez polské pomoci. Proto považuji za milou povinnost poděkovat především paní Ireně Klimaszewské z Kladského muzea v Kladsku za obětavou pomoc při opatřování potřebné polské literatury a aktuálních demografických, ekonomických, politických a dalších informací. Dále děkuji panu Dr. Jarosławu Bronowickému z vratislavské pobočky Archeologického a etnologického ústavu Polské akademie věd za doplnění textu o pravěku Kladska poznatky z nových, někdy i dosud nepublikovaných archeologických výzkumů. Rovněž bych chtěl poděkovat panu Mgr. Janu Linkovi za cenné připomínky k textu.

© prof., PhDr. František Musil, 2007

© Libri, 2007

ISBN 978-80-7277-340-4

Obsah

Úvod	8
Pravěké Kladsko (do 10. století)	10
Bylo Kladsko osídleno již v paleolitu?	10
Kladsko v mezolitu	11
První zemědělci	12
Pravěcí zpracovatelé kovů	13
Starogermánské kmeny	13
Počátky slovanského osídlení Kladska	14
Kladsko jako součást českého knížectví (11.–12. století)	17
Problematika nejstarších písemných zpráv o Kladsku	17
Ekonomická a strategická charakteristika Kladska v 11.–12. století	18
Kladsko a česko-polské konflikty v 11.–12. století	19
Charakter kladské kastelánie	26
Církevní správa v Kladsku v 11. a 12. století	27
Kladsko jako český manský kraj (13.–14. století)	29
Vnější kolonizace Kladska	29
Charakter kladského manského systému	37
Zástavy Kladska	42
Církevní život v Kladsku a kulturní rozvoj země	46
Kladsko v době husitské (počátek 15. století–1435)	50
Kladsko a úsilí o reformy v církvi	50
Vnitřní poměry v Kladsku v době husitství	51
Vojenské akce husitů v Kladsku	54
Vznik hrabství kladského (1435–1465)	57
Cesta ke vzniku hrabství kladského	57
Zformování kladského hrabství	58
Kladsko za vlády hrabat z rodu Poděbradů (1465–1501)	61
Budování správy hrabství kladského	61
Územní vymezení hrabství kladského	64
Politické a náboženské problémy Kladska za Poděbradů	65
Konec vlády Poděbradů v Kladsku	67
Kladské hrabství od nástupu hrabat z Hardeka do porážky stavovského povstání (1501–1622)	69

Vývoj správy kladského hrabství	69
Pozdní kolonizace v Kladsku	74
Kladská šlechta v 16. na počátku 17. století	77
Hospodářská situace kladských královských měst a jejich spory se šlechtou	79
Situace na kladském venkově v 16. století	81
Náboženské a kulturní poměry	82
Podíl Kladska na českém stavovském odboji v letech 1618–1620	87
Od porážky stavovského povstání k pruskému záboru (1622–1742)	90
Důsledky porážky kladského stavovského odboje	90
Správa hrabství	92
Sociální vztahy v Kladsku	98
Ekonomická situace v Kladsku	102
Kladsko jako barokní „Boží země“	103
Kladsko jako součást pruského království (1742–1870)	110
Ovládnutí Kladska Pruskem	110
Pokusy Marie Terezie o opětovné získání Kladska	113
Zapojování Kladska do pruské státní správy	115
Kladsko za napoleonských válek	117
Náboženské poměry v Kladsku za pruské vlády	118
Ekonomický a sociální vývoj Kladska za pruské vlády	121
Kladsko jako důležitá pruská vojenská základna	127
Kladsko ve sjednoceném Německu	130
Politické poměry v Kladsku po sjednocení Německa	130
Změny strategického významu Kladska ve sjednoceném Německu	132
<i>Grafschafter</i> – obyvatel hrabství kladského	132
Ekonomické postavení Kladska v říši	135
Kladsko za 1. světové války a po jejím skončení	137
Kladsko a nacismus	139
Kladsko za 2. světové války	142
Kladsko jako součást Polska po roce 1945	145
Situace v Kladsku po skončení 2. světové války	145
Československé snahy o získání Kladska po 2. světové válce	147
Nejdůležitější politické události na území Kladska po roce 1945	148

Postavení katolické církve v Kladsku po roce 1945	153
Kladsko a jeho územní integrita v Polsku	154
Česko-kladské vztahy	157
Základní informace pro české turisty	
cestující do Kladska	159
Důležitá telefonní čísla (Kladsko)	160
Jazyková první pomoc	161
Encyklopedické heslo	162
Vládci Kladska	171
Vývoj církevní správy Kladska	175
Výběrový seznam literatury k dějinám Kladska	176
Zastupitelské úřady	181
Tabulka místních názvů	182

Úvod

Kladsko se svým charakterem odlišuje od ostatních států a historických regionů, kterým je věnována edice Stručná historie států. Jde o nevelké území, jež rozlohou 1 643 km² odpovídá většímu českému okresu, které nikdy nebylo v pravém slova smyslu samostatným celkem jako např. jednotlivé státy Svaté říše římské, ale přesto bylo zvláštním útvarem, který prošel dějinami čtyř středoevropských státních celků: českého knížectví a království, Pruska, Německa a Polska. V českém státě prošlo vývojem od jedné z kastelánií přes manský kraj až po hrabství se značnou mírou samostatnosti, ale v rámci Čech. V Prusku bylo nejprve územím se zvláštní vojenskou správou představovanou gubernátorem a později se rozdělilo ve dva a nakonec tři samostatné okresy, ale již bez jakékoli jednotící ústřední správy, což pokračovalo i ve sjednoceném Německu. Po roce 1945 se změnilo ve dva, později tři a nakonec v jediný okres polský s mezipřechodem, kdy bylo bez okresů zcela podřízeno slezskému vojvodství Valbřich. Tak bohaté historické změny prožil jen málokterý evropský mikroregion, což zajistě opodstatňuje zařazení jeho dějin do edice Stručná historie států.

Složitý historický vývoj se také odrazil ve velmi komplikovaném místním názvosloví. Jednotlivá místa zde často mají několik názvů (český, německý, polský). V textu jsem se proto rozhodl pro lepší přehlednost používat místní názvy v české podobě, i když tato podoba nemá vždy oficiální charakter (oficiální je český název Kladsko pro polské Kłodzko, ale nikoli již forma Slezské Stroně pro Stronie Śląskie). Pro lepší orientaci čtenáře při pobytu v Kladsku či při studiu německé nebo polské literatury je na závěr knihy připojena tabulka, která uvádí vedle v textu použitého českého názvu i jeho polský a německý ekvivalent, případně další vysvětlivky. Vzhledem k dlouholeté těsné vazbě Kladska na české dějiny ve výkladu dějin klade-me důraz na tyto vzájemné vazby, a proto naopak již nebudou podrobněji rozebírány v oddílu o česko-kladských vztazích.

Poněvadž Kladsko je dnes jedním z polských okresů, vztahují se k němu politické, ekonomické a turistické informace

týkající se celého Polska. Proto v příslušných oddílech encyklopedického hesla upozorníme jen na některá nejdůležitější kladská specifika a nebudeme uvádět obecné údaje, které mají celopolskou platnost.

V souvislosti s dějinami Kladska budou v textu připomínány i některé události z dějin Slezska. Zde se setkáváme s terminologickým problémem, jak v češtině označovat jednotlivé celky, na které se Slezsko postupně rozpadlo, a jejich vládce. Latinské slovo *dux* – *ducatus* je do češtiny překládáno někdy jako vévoda – vévodství, někdy jako kníže – knížectví. Podobná je i situace v němčině, kde se používají názvy *der Herzog* – *das Herzogtum* nebo *der Fürst* – *das Fürstentum*. V dalším textu budeme územní celky ve Slezsku označovat především v souladu s českou tradicí – podle synů krále Jiřího z Poděbrad vládnoucích v Minsterbersku jako knížectví a jejich vládce jako knížata. Tyto názvy chápeme jako synonyma názvů vévodství a vévoda, mezi nimiž není obsahový rozdíl.

Pravěké Kladsko

V úvodu kapitoly je třeba připomenout, že poznatky o tomto období vycházejí jen z archeologických nálezů, a to hlavně starších, získaných většinou německými archeology, neboť polská archeologie se soustavněji zabývá výzkumem kladského pravěku až v posledních letech. Dále je třeba vzít v úvahu, že obraz pravěkého osídlení, a to nejen Kladska, je dán intenzitou archeologických výzkumů a každý další nález může dosavadní znalosti zásadně pozměnit. Při studiu pravěkého osídlení Kladska musíme přihlídnout i k tomu, že tento region byl svou zeměpisnou polohou především oblastí, kudy procházely různé proudy pravěkých obyvatel Evropy, neboť tímto územím vedla již od pravěku důležitá komunikace spojující východní a západní Evropu, na druhé straně vzhledem ke geografickým podmínkám toto území již méně lákalo k trvalému osídlení.

Bylo Kladsko osídleno již v paleolitu?

Úvaha o osídlení Kladska již ve středním paleolitu neandrtálským člověkem – lovcem (někdy mezi lety 70 000–60 000 před Kr.) se opírala o nálezy zvířecích kostí údajně kultovně uspořádaných a doprovázených nálezy primitivních paleolitických nástrojů v některých kladských jeskyních, především v jeskyni u Radochova nedaleko Landeku na horním toku Landecké Bělky, prozkoumané v roce 1936 německým archeologem Lotharem Zetzem. Pozdější kritické zhodnocení Zetzových nálezů hlavně srovnáním s nálezy v nově objevené tzv. Medvědí jeskyni ležící v severní části masivu Kladského (Králického) Sněžníku u obce Kletna ukazuje, že nálezy v obou jeskyních nejsou výtvorem člověka, ale přírody. Totéž platí pravděpodobně i o nálezech z jeskyně Rogožky u Konradova, jenž leží nedaleko Radochova. Proto se kritická prehistorie musí s myšlenkou jeskynních sídlišť neandrtálců v Kladsku prozatím rozloučit.

Za nejstarší doklad osídlení Kladska je pak možno považovat až otevřené sídliště mladopaleolitických lovců představova-

ných již člověkem dnešního typu (z doby někdy kolem 30 000 před Kr.), jehož skromné pozůstatky byly objeveny u Vojboře při Kladsku a u Jugova nedaleko Nové Rudy. Význačnější zbytky paleolitického osídlení (krátkodobě používaná otevřená sídliště), pocházející však až z konce paleolitu (12 000–8000 před Kr.) a náležející k celoevropsky rozšířené magdalenienké kultuře, byly v posledních letech prozkoumány v oblasti soutěsky, kterou protéká Nisa ve Vartských horách, hlavně v okolí Lavice (zde byly nalezeny různé pazourkové artefakty vyrobené ze suroviny pocházející z okolí Krakova – doklad provozu na komunikaci směřující přes Kladsko na východ již v pravěku), Mořišova a Varty a dále v okolí Čermné u Chudoby.

Kladsko v mezolitu

Nově bylo v Kladsku doloženo, zejména v posledních letech zásluhou výzkumů Jaroslawa Bronowického, intenzivnější osídlení v mezolitu (střední době kamenné, asi 8000–4500 před Kr.). Obyvatelstvo se v této době zabývalo lovem menší zvěře, sběračstvím a rybolovem. Ojedinelé nálezy mezolitické industrie, které ale nelze brát jako doklad soustavnějšího osídlení (nejrozšířenější jsou různé menší kamenné hroty šípů a oštěpů) z této doby, pocházejí z okolí Chudoby a Dolního Ratna (u Radkova). Hlavní kladská mezolitická sídelní oblast se zformovala v centru Kladské kotliny v okolí dnešního města Kladska s výběžky směrem k severozápadu podél dolního toku řeky Stěnavy a k severu do oblasti soutěsky ve Vartských horách protékané řekou Kladskou Nisou. Nejvýznačnější mezolitické nálezy z této sídelní oblasti pocházejí ze samotného území města Kladska, ze Šinavice, Lavice, Mlýnova, Vojboře, Podtyně, Mořišova a dále z Opolnice a Varty, přičemž tato dvě poslední místa však již nejsou na historickém území Kladska.

Mezolitická industrie z Kladska je svým charakterem i použitou surovinou (hlavně různé druhy pazourku) blízka nálezům z Čech a Moravy (týká se to hlavně mezolitických nálezů ze Sopotnice u Ústí nad Orlicí ve východních Čechách a Smolína u Pohořelic na jižní Moravě). Lze velmi pravděpodobně předpokládat intenzivnější styky tehdejších obyvatel Kladska s obyvateli těchto území, ale i s dalšími oblastmi, jako

např. s Pobaltím a pozdějším Krakovskem, odkud rovněž pocházejí některé suroviny, z nichž byly zhotoveny artefakty nalezené v Kladsku.

První zemědělci

Vzhledem k přírodním poměrům (podhorský kraj, drsnější klima) nebyly v Kladsku vhodné podmínky pro nejstarší zemědělce, kteří se ve střední Evropě objevili někdy na počátku neolitu (mladší doba kamenná), tedy ve druhé polovině 5. tisíciletí před Kr. Donedávna převládalo mínění, že nejstarší zemědělci se v Kladsku trvaleji neusídlili. Novější nález neolitické osady v Korytově u Kladska s artefakty patřícími jedné z nejstarších neolitických kultur – kultuře lineární keramiky, která je součástí evropské kultury páskové keramiky (větší počet střepů lineární keramiky, zbytky sekeromlatu a drobné pazourkové a obsidiánové artefakty), dovoluje předpokládat alespoň dočasný pobyt nejstarších zemědělců ve středu Kladské kotliny. Další, ale jen ojedinělé nálezy patřící této kultuře, z nichž nelze usuzovat na trvalejší sídliště, pocházejí z okolí Dušníků v západním Kladsku, z Božkova a Gajova na dolním toku řeky Stěnavy, a dále z Mezilesí a z Jaškovky.

Další doklady o zemědělci z Kladska pocházejí až z doby eneolitu (pozdní doba kamenná, 4. a 3. tisíciletí před Kr.). Teprve nedávno bylo prozkoumáno sídliště jedné ze starších eneolitických kultur – kultury nálevkovitých pohárů, které se nachází rovněž v Korytově. Ojedinělé artefakty patřící této kultuře byly nalezeny též u Běrkovic, Šinavice a Mořišova. Všechna tato naleziště jsou v širším okolí města Kladska. Z poslední doby pocházejí rovněž početnější nálezy sekeromlatů patřících kultuře šňůrové keramiky, která představuje závěrečnou etapu období eneolitu. Nálezy pocházejí z různých částí Kladska (Dušníky, Levín, město Kladsko, Horní Jašková, Rožanka a Sokolice) a svědčí o průchodu nositelů kultury šňůrové keramiky tímto územím. Jejich trvalejší sídliště však zatím nebyla objevena.

Lze předpokládat, že pokračující archeologický průzkum přinese k pobytu nejstarších zemědělců v Kladsku další poznatky.

Pravěcí zpracovatelé kovů

Podle současných poznatků archeologie došlo k soustavnějšímu osídlení Kladska v době bronzové, a to zřejmě až na sklonku tohoto období, v době kultury lužických popelnicových polí a navazující kultury slezsko-platěnické, kdy se vedle bronzu začalo používat i železo. Je to doba na samém konci 2. a na počátku 1. tisíciletí před Kr. Z této doby se vedle již častějších nálezů kovových nástrojů setkáváme i s pozůstatky sídlišť a pohřebišť. Zvláště v poslední době bylo prozkoumáno několik nalezišť z doby lužické kultury v okolí města Kladsko-Jurandově, kde byly nalezeny stopy lužického osídlení, přičemž zde převládá až osídlení ze starší doby železné (halštatská kultura). Další sídliště, jejichž nejstarší fáze souvisí s lužickou kulturou, jsou známa z Nové Rudy a Kladsko-Książku. Pohřebiště patřící období lužické kultury byla prozkoumána v centrech měst Kladsko a Kladská Bystřice, na pravděpodobnou existenci pohřebiště upomínají i některé nálezy z Božkova. Rozvoj kultury lužických popelnicových polí v Kladsku byl ukončen někdy kolem roku 600 před Kr., snad v důsledku vpádu Skytů z Karpatské kotliny.

Kolem poloviny 1. tisíciletí před Kr. ovládli střední Evropu Keltové, kteří jsou nositeli zpracování železa a vytvořili tzv. laténskou kulturu. Nejvýznačnější kladský nález z doby keltské, resp. laténské, jsou náramky u již výše zmiňovaného Božkova (4. století před Kr.). Keltové zřejmě Kladsko soustavněji neosídlili, ale toto teritorium bylo důležitou spojnici mezi soustavnějším keltským osídlením v dnešních Čechách a Polsku. V 1. století před Kr. končí intenzivnější keltské osídlení celé střední Evropy.

Starogermánské kmeny

Někdy v 1. století před Kr. se objevují ve střední Evropě germánské kmeny. Jejich přítomnost v Kladsku je doložena některými nálezy hrotů kopí (snad součást hrobové výbavy) z Božkova a z význačného sídliště v Kladsku-Książku. S Kladskem tehdy obchodovali anebo snad sem i přímo zamířili Římané,

jak o tom svědčí nálezy římských mincí. Z nich nejvýznačnější je nález římských mincí u Volan západně od Kladska, a dále v samotném Kladsku a v Kladské Bystřici. Nálezy mincí v každém případě dokládají existenci stezky směřující sem ze západu přes Náchodskou branku a potom pokračující Kladskem a průlomem řeky Nisy dále na východ.

I když nálezy mincí prokazují kontakty mezi územím Kladska a římskou říší, hledat v Kladsku některá z míst uváděných význačným antickým geografem Ptolemaiem (např. Budorgis či Budorgion) je velmi problematické. Podobně nelze vyvozovat z nálezů římských mincí, že právě přes Kladsko vedla hlavní trasa spojení Středozemního a Baltského moře (tzv. jantarová stezka) v době existence římské říše, anebo hledat jednu její větev od Mezileského sedla údolím řeky Kladské Nisy k městu Kladsku.

Germánské osídlení Kladska zaniklo někdy ve 4.–5. století po Kr. v souvislosti s tzv. stěhováním národů. Zde je třeba připomenout naprostou neoprávněnost tvrzení objevujících se u starších historiků města Kladska, že toto město je starým říšským městem založeným snad již králem Jindřichem I. Ptáčníkem na počátku 10. století. Stejně tak neopodstatněné je tvrzení německého historika moravského původu Bertolda Bretholze o tom, že neexistovala německá kolonizace ve 13. století, neboť v této době jen dalo o sobě vědět staré germánské obyvatelstvo žijící v Kladsku nepřetržitě od příchodu starogermánských kmenů v době změny letopočtu. Dnes se předpokládá, že po zániku germánského osídlení zůstalo Kladsko pravděpodobně až do 8. století neosídleným teritoriem.

Počátky slovanského osídlení Kladska

Nejstarší nalezená slovanská keramika v Kladsku (dnes na území města Kladska – Skiba a Książek) pochází nejdříve z 8. století, keramika z Kladska-Jurandova pak z 9.–10. století. Další etapa osídlení v Jurandově je datována rámcově do 10.–12. století. Do stejné doby je zatím bez soustavného průzkumu řazeno i hradiště u Horního Dlouhopolí v jižním Kladsku a snad je možno zařadit do této doby i slovanské sídliště u Božkova. Jiné archeologické doklady staršího slovanského osídlení

v Kladsku prozatím neexistují. Časté údaje zvláště polské historické literatury o počátcích mnoha kladských sídlišť již před 12. stoletím nemají žádný historický podklad.

Na rozdíl od Čech a Moravy nemůžeme pro zkoumání nejstaršího slovanského osídlení Kladska využít ani toponomastiku, neboť až do roku 1264 nemáme písemnou zprávu o žádné lokalitě z Kladska (kromě samotného hradu a města Kladska), takže jediným pramenem poznání doby vzniku jednotlivých míst jsou archeologické nálezy.

Složitým problémem archeologického výzkumu počátků slovanského osídlení Kladska je doložení existence a podoby raně středověkého hradiště na území města Kladska, neboť na tomto území byla zničena naprostá většina archeologických památek výstavbou zdejší barokní pevnosti, která zcela změnila místo původního středověkého kladského hradu a výrazně se dotkla i historického jádra města. Z archeologického hlediska proto žádný prokazatelný doklad pro existenci raně středověkého slovanského hradiště na území města Kladska dosud nemáme. Existence hradiště v Kladsku je na základě dnešního poznání doložena jen zprávou kronikáře Kosmy k roku 981, která je – jak bude ukázáno dále – velmi problematická. Ve věci charakteru kladského hradiště jsme tak odkázáni jen na různé hypotézy.

Ze skromných archeologických nálezů z počátků slovanského osídlení Kladska, koncentrovaných hlavně do centra Kladské kotliny a nejbližšího okolí města Kladska (zatímco většina kladského území zůstávala ještě neosídlená), lze usuzovat, že toto osídlení nemělo zemědělský charakter a plnilo spíše strategickou funkci při již zmíněné dálkové cestě východ–západ a při předpokládaném českém pronikání do Slezska.

Další otevřenou otázkou počátků slovanského osídlení Kladska zůstává, odkud se sem Slované vůbec dostali. Čeští archeologové předpokládají spíše pronikání z Čech, kam slovanské kmeny přišly pravděpodobně od východu z Moravy, polští archeologové a historikové se kloní k hypotéze, jež hovoří o postupu slovanského osídlení do Kladska a dále i do Čech od východu z území Polska a Slezska. Přitom však na území Slezska nálezy nejstarší slovanské keramiky téměř